

Чорний павук

Єремія Готгельф

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Роман Матієв

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

Єремія ГотГельф
ЧОРНИЙ ПАВУК

Про автора та його книгу

Єремія Готгельф (4 жовтня 1797—22 жовтня 1854) — псевдонім швейцарського письменника та пастора Альберта Бітціуса.

Син пастора-кальвініста Зігмунда Бітціуса та його третьої дружини Єлизавети Бітціус-Колер народивсь у Муртені. 1805 року батько письменника став пастором у маленькому селі, котре називалося Утценсдорф. Саме тут маленький Альберт вперше познайомився зі селянським світом Емменталу. Початкову освіту дав йому батько. З 1812 року Альберт відвідує школу в Берні, де з 1814-го вивчає теологію в інституті як вільний слухач.

У 1817 році він починає ґрунтовно вивчати теологію в цьому навчальному закладі, який закінчує 1820-го. Після вікаріату батька Альберт до 1821 р. продовжує навчання в Готтінгені. З метою поглиблення здобутих знань відвідує острів Рюген, міста: Берлін, Ваймар, Ляйпціг, Дрезден та Мюнхен. Навесні 1822 року повертається в Утценсдорф. В 1824 році помирає батько і Бітціус стає вікарієм в Герцогенбухзеє. 1822-го стає помічником пастора і перебирається до Берна у церкву Святого Духа. У 1831 році як вікарій він переїздить на парафію Лютцельфлю в Емменталі, де його через рік обирають пастором.

З 1828 року Альберт займається також журналістикою. Він автор близько 150, здебільшого невідданих, газетних статей, в котрих висвітлює політичні, економічні та соціальні теми. Більшість із них були надруковані у «Бернському другові народу» (Berner Volksfreund). Вони були критичними, їхніми мішенями ставали такі тогочасні знаменитості, як Карл Нойнаус та Якоб Штемпліх. Окрім того, Бітціус гаряче диспутовав з юристом Вільгельмом Снеллем, професором Бернського університету, котрий пропагував радикальний лібералізм. Альберт був прихильником ліберального

консерватизму Едуарда Бльоша.

1836 року Бітціус пробує себе в ролі письменника. Перший роман називався «Дзеркало селян» (Der Bauern-Spiegel). Ім'я головного героя роману — Єремії Готгельфа — стало його письменницьким псевдонімом. Він пише романи, оповідання, статті на злободенні та історичні теми.

Суттєвий внесок у поширення літературного доробку Єремії Готгельфа у північно-німецьких краях зробив Юліус Шпрінгер. У його берлінському видавництві, починаючи з 1846 року, і вийшли усі твори письменника. Для того, щоб зацікавити читача, Шпрінгер раз у раз радив авторові уникати написання зворотів та понять на швейцарських говірках. Перша книга, написана літературною німецькою, з'явилася 1846 року. Вона називалася «Наймит Уллі» (Uli der Knecht). Шпрінгер пропонував читачеві різні за цінами та оформленням книги Єремії Готгельфа.

Готтфрід Келлер між 1849-м та 1855-м рецензував низку творів, опублікованих у видавництві Шпрінгера. Келлер возвеличував земляка, називав епічним поетом, але картав за нестримність його антирадикальної пропаганди.

Романи Готгельфа віддзеркалюють, почасти навіть у надмірно детальному реалізмові, селянське життя XIX сторіччя. Він майстерно, як ніхто із письменників того часу, зумів поєднати християнські канони та загальнолюдські цінності. Характерною є повість «Чорний павук» (1842), у якій письменник зводить воєдино легенди, зображаючи в оповіді-порівнянні християнсько-гуманістичні уявлення про добро та зло. Спочатку, особливо не заглиблюючись у суть, значна частина літературних критиків сприймала цей твір як шедевр. Томас Манн у «Історії «доктора Фаустуса» написав, що захоплюється «Чорним павуком», як твором, «місцями написаним у «Гомерівському» стилі». «Як письменник, — стверджує стосовно Готгельфа Вальтер Мушґ, —

цей аутсайдер [...], беззаперечно, не лише найбільший, але й чи не єдиний оповідач найвищого ґатунку у німецькій літературі. Він єдиний, котрого можна поставити на один рівень з Діккенсом, Бальзаком чи Достоевським». Далі Мушґ стурбовано пише: «І, незважаючи на це все, він залишається невідомим для багатьох видатних знавців, бо, почувши його ім'я, вони неодмінно зневажливо всміхнуться. Отож виглядає, що він ніколи не отримає слави світового письменника. І однією з причин є те, що лише швейцарець може гідно оцінити глибину його варварської мови».

Ґотгельф вважав, що над його ідеалом суспільства, котре відзначається працьовитістю, любов'ю до рідного краю та релігійністю, нависає смертельна загроза у вигляді тотальної індустріалізації. Письменник намагався протиставити їй індивідуалізм персонажів своїх книг та їх радикальність.

Деякі з творів Ґотгельфа було екранізовано. У Швейцарії — «Наймит Уллі» (1954) та його продовження «Рільник Уллі» (1955) здобули велику популярність. На честь письменника було названо вулиці в Цюриху, Берні та Базелі.

У серпні 2012 року в колишньому пасторському будинкові, де жив письменник, та спорудах, котрі до нього належали, урочисто відкрили Центр Ґотгельфа Емменталь Лютцельфлю.

День пам'яті письменника відзначається у Євангелічній церкві Німеччини. У лютеранському церковному календарі — це 22 жовтня.

В Україні повість «Чорний павук» перекладена та видана вперше. Щоби точніше передати колорит швейцарських говірок, перекладач щедро використав галицький діалект української мови, найбільш притаманний жителям сільської місцевості Підгір'я. Сподіваємося, творчість Єремії Ґотгельфа викличе щире зацікавлення читачів.

Ірина Дем'янова

Із-за стрімких верхогір'їв велично та ясно виглянуло сонце й зазирнуло у вузький пас долини, затиснутої звідусіль гірськими кряжами. Воно щедро обдарувало теплом та світлом божі створіння, котрі зраділи сонячному промінню, бо живуть просто неба, пробудило усю живність від сну та звеселило її. І ось із озолоченого промінням узлісся обіззався вранішньою піснею дрізд, а десь із всипаної перлами роси трави та лиснючих від вологи квітів його палко підтримала дзвінким сумовитим співом перепілка. Над темними ялинами закружляли у весільних танках ворони, а інші ніжно закаркали колискових над великими, круглими та найжаченими купинами-гніздами, котрі слугували ліжечками для їхнього ще не опереного потомства.

Природа наділила середину сонячного взір'я, там де воно перебувало в захистку гори, родючим ґрунтом. Десь посередині цієї місцини височів, оточений розкішним садом, гарненький та охайний будиночок. Декотрі з височенних яблуньок саду ще красувалися пізнім квітом. Щедро підлтий водою з криниці моріжок де-не-де лежав у покосах трави, скошеної на корм для худоби, а місцями ще буйно зеленів. Ретельно прибране подвір'я будинку аж виблискувало чистотою. Обійстя так підмітають лише на святу неділеньку. Проте одразу впадало в око, що такої чистоти не можна було досягти, швиденько пройшовшись мітлою у суботу ввечері. Охайність садиби та подвір'я були свідченням того, що господарі прибирали їх щодня. Дбати про чистоту в оселі — це як дбати про чистоту родинних стосунків, заплямувавши які лише раз, отримаєш бруд надовго. Годі вже казати про пролиту чинюсь кров, котра фатально тяжіє над наступними поколіннями, проступаючи раз у раз кривавими плямами в їхніх долях.

Збудований людськими руками на створеній та дарованій Господом землі будиночок виблискував чистотою не просто так. Над цією місциною, над цією господою загорілась на ясному небі

невидима зоря, бо тут запанувало свято. Це була радість, подібна до радощів від повернення сина до свого отця. Така втіха є свідченням, що ангели небесними сходами ще відвідують землю та повертаються назад. Це було як радість душі людської, котра, покинувши тіло, знаходить спасіння та увагу не тут, на землі, а нагорі — в Отця Небесного. Був саме той день, коли уся рослинність тягнеться до неба й квітне у всій своїй пишноті, кожного разу слугуючи людині прикладом життєвого призначення. Нараз над горами полинув милозвучний церковний дзвін, він лунав над пагорбом, і неможливо було взнати, з якої саме сторони, бо його було чутно звідусіль. Передзвін тривав, аж звуки його полинули ген у далекі долини. Вони несли звістку про те, що дім Божий відчинено для всіх, хто серцем відкритий для Господа, хто готовий слухати слово Боже.

В будиночку та навколо нього панував жвавий рух. Неподалік від колодязя скребницею старанно вичищали коней — статечних кобил, навколо яких, задерши хвости, безупинно гонили лошата. У широкому кориті корови задоволено та жадібно тамували спрагу, і хлопчак мусив двічі братися за мітлу та шуфлю 1, аби старанно прибрати після них купки, котрі ніяк не вдавалося зішкрябати без сліду. А ще сюди прийшли крижасті робітниці, котрі тиковими 2 шматинками старанно вмили розрум'янені лиця в студеній воді, закрутивши, щоб не заважало, жужмом волосся у два вузли — над кожним вухом. Потім вони завзято цурпелили 3 відра з водою, зникаючи через розчахнуті двері у сутінках хати. І ось з короткого комина на верхівці даху забухкав сизими клубами дим, витягнувшись пізніше темним стовпом у небесну блакить. Згорбившись, важко чалапаючи, щоразу опираючись на ковіньку 4, завернув за ріг хати дід. Він мовчки поспостерігав за наймитами й робітницями, за їхнім заняттям, почухав по загривку коня, нагнав корову, котра ні з того ні з сього надумалась і собі, як дурне лоша,

попустувати, та вказав ковінкою вітрогонові-прибиральникові на неуважно залишені в кількох місцях соломинки. Після цього без поспіху встромив руку в глибоку кишеню свого довгого лейбика 5 та, понишпоривши, дістав звідти запальничку з наміром безтурботно і як завше з самого рання, незважаючи на й так важкий віддих, попихкати люлькою.

Вийшла й бабуса та, всівшись перед ґанком за стіл на дбайливо і начисто витерту лаву, взялася старанно краяти буханець тонкими, якраз щоб нормально вкусити, скибками. Бабуня взялася за цю роботу, бо була твердо переконана, що: «Ні тая кухарка, ні покоївка навіть хліба добре вкряти не можуть, накавальцюють 6 деколи так, що й кит би вдавився, як би ту скибку до писка взяв!». Під стіл коло її ніг прожогом збіглися з усього подвір'я тлусті кури, які відразу почали завзято воювати з гарненькими голубами, котрі так само злетілися поласувати крихтами. Величина та вгодованість рябих і пістрявих надавали їм явну перевагу над гулями, тож відігнані голуби розташувалися неподалік, готові в кожен момент пурхнути в повітря, як тільки котра курка надумається напасти на них, а потім, як вона пожадливо кинеться назад до крихт, знову повернутися на старе місце. Коли серед голубів знаходився найсміливіший і підлітав близенько, старенька підбадьорювала його словами та винагороджувала шматочком хліба, водночас вона нарікала на недоумство інших представників голубиного роду та захланність курей.

Тим часом у чистенько прибраній кухні весело гугнів, потріскуючи ялицевими дровами, вогонь, а кавові зерна, котрі поставна кухарка помішувала дерев'яною лопаткою на великій сковороді, вторили йому, полускуючи. Ось коло плити уже всілася одна з тих наймичок, котрі старанно вмивалися коло колодязя, і, затиснувши кавомолку між колінами, захрумтіла свіжо посмаженими кавовими зернами. На порозі розчахнутих дверей, ще

з мішечком кавових зерен у руці, з'явилася миловидна, хоча й дещо бліда з лиця молодиця, та взялася втаємничувати кухарку в секрети прийому гостей:

— Агов, повитухо, знаєш що, ти тут мені сьогодні кавові зерна аж до чорного не смаж. А то ще, не дай Боже, кума подумає, що я на каві заощадити хочу. Знаєш, хресна страх яка прискіплива, а як до всього приглядається! Розкаже всім, будуть потім позаочі шептатися. Сьогодні ж хрестини, а в такий день, що на півкілья 7 тої кави більше чи менше гостям піде, не так уже й важливо. Нема чого економити. Та гляди, не забудь вайнварм 8 вчасно приготувати й подати! Дідо ж доти не повірить, що сьогодні хрестини, поки перед кумами, заки 9 всі не підуть до церкви, не стоятиме вайнварм. І приготуй усе як годиться, не подумай на чомусь шпарувати 10. Чуєш, що я кажу? Шафран візьмеш із мищини на печі, кориця і цукор осьдечки на столі, а вина не жалій, зроби вайнварму більше, ніж зазвичай на таку гостину робиться, нехай із запасом буде. Як збираєшся дитину хрестити, то не маєш перейматися, що чогось бракуватиме.

Отож з почутого можемо зробити висновок, що сьогодні у цьому домі мають хрестити дитину, а кухарка господарів так само вміло порається на кухні, як і раніше повитухою вправно приймала пологи у породіллі. А ще повариха має поспішити, щоб вчасно приготувати все як годиться на простій плиті.

Сходи погребу натужно закрипили. Звідти із здоровенним куснем сиру в руках піднявся кряжистий чолов'яга. Він зайшов на кухню і, вибравши з мисника першу ліпшу тарелю, поклав сир у неї та зібрався було вже занести й поставити страву на збитий із брунатного горіхового дерева стіл.

— Бенце, зачекай, спинися, — гукнула йому вслід вродлива бліда жінка. — Та нас люди засміють, скажуть, що на хрестини файнішої 11 тарелі не знайшли поставити! З цими словами вона

підійшла до блискучого, зробленого з вишні, креденця, котрий мав спереду засклені дверцята, таку шафу називають буфетом. Вочевидь, саме тут господиня тримала найгарніший, призначений для прийому гостей, посуд. Жіночка розчахнула дверцята й вийняла з глибини тарілку з блакитною облямівкою та великим букетом квітів посередині. Окрім цього, тареля по центру, навколо букета, була ще й оздоблена різноманітними сентенціями на кшталт:

Постав собі за мету:

Копійка до копійки —

і матимеш добру грошву.

Від Господа нам ласка.

От і живи по-божому, будь ласка.

І в пеклі, і в гончаря — пал,

Але перше за гріх,

А друге на запал.

Як косар траву жне,

Так і смерть нікого не мине.

Поруч із куснем сиру господиня поклала замішаний з найкращого борошна, яєць та масла коровай. Такий любляють випікати в Берні: здоровецький рудо-золотавий плетеник, котрий нагадував грубезну дівочу косу. Зверху та підспід вона примостила ще дві заповнені тарелі, змайструвавши таким чином кльош 12. На нижній тарілці акуратно вляглися пиріжки та сухарі з дріжджового тіста, а на верхній — млинчики.

На печі, до кави, яка саме закипала у лиснючому триногому кавникові, впрівали у полив'яному, прикрашеному чудернацькими квітами та закритому кришечкою горщиківі густі та гарячі вершки. Еге ж, мусимо-таки відзначити, що увесь цей заживок, приготовлений господарями на сніданок для кумів, не завше навіть на князівських столах побачиш. Отакі вже вони, ці бернці! У цілому світі більше таких селян не знайти. З усіх тих англійців та англійок,

котрі туристами аж рояться по Швейцарії, повірте мені, ні бундючний лорд, ані пихата леді ніколи не їстимуть такого пишного сніданку, як оце зараз наші бернці.

— Ох, тільки б встигнути усе вчасно приготувати, — бідкалася повитуха. — Мені, щоби з усім впоратися, ой, ще часу як треба. І нікуди не дінешся, бо все має свій порядок. А панотець наш — такий пунктуальний, що просто жаж! Ох і ганитиме, як не поспіємо вчасно до церкви.

— Ая 13, — вторила їй молодиця, — а дідो заборонив дитину до церкви на возикові везти. Каже, що як не понесеш до святої купелі, а повезеш, то все своє життя потому охрещений добре ходити не зможе, все його возити треба буде. Ох, щось кумів нема та й нема, чого ж вони так забарилися, потім до церкви гальопом будемо летіти 14, чи як?

Переживання молодиці охопило весь дім. «Вони ще не прийшли, ні?» — тільки й було чути по всіх закутках, і кожного разу хтось виглядав кумів через вікна чи розчинені двері. Різка зміна облич у вікнах зденервувала великого чорного пса на прізвисько Турок, і той почав натужно валувати, ніби прикликав, щоби куми швидше прийшли на гавкання... Бабця, спостерігаючи наростаюче сум'яття, хитала головою і промовляла:

— Колись ніколи так не було. Раніше зналося, що в такий день вставати треба завчасу, і ніхто ні на кого не чекав.

Нарешті у кухню влетів хлопчина зі звісткою, що вже прийшла хресна.

Молоденька хресна зайшла задихана, розпашіла, впріла та, як Святий Миколай, із цілою купою подарунків. В одній руці вона тримала затягнуту чорною шворкою, всю у вибитих лапатах квітах торбинку, з якої визирав ріг замотаного в тонку білу тканину плетеника — подарунок для породіллі. В іншій руці кумонька несла вузлика, у якому, окрім одягу для дитини, були ще й гарненькі білі

панчішки — це вже, так би мовити, для власного використання: щоб самій до церкви вдягнути. Під пахвою вона затиснула прикрашений вінчиками чепчик із чудовими тоненькими, немов волосина, зав'язками з чорного шовку. З усіх сторін її відразу зустріли радісними окриками: «Слава Богу!», «Слава Ісусу!» та навіть «Дай, тобі, Боже, щастя!». Дівчина ледве встигла поставити додолу те, що несла у правій руці, щоб привітатися, коли з усіх боків їй у поміч вже простяглися руки, а в дверях стала молодиця, тож знову почалися вітання, поки до кімнати не покликали повитуху, щоби прибула змогла, як годиться, поговорити і з нею.

Повитуха люб'язно запросила хресну до столу, молодиця принесла каву та все до кави. Вони таки впросили дівчину поснідати з ними, а та, звичайно, якусь хвилю впиралася, віднікувалася, стверджуючи, що у неї стільки не влізе, бо вона перед тим, як піти, вже снідала. Усівшись за стіл, хресна все прибалікувала, що вона не з тих молодих вертихвісток, котрі голодні з дому виходять, а це, ой як шкодить здоров'ю, вона ніколи такого собі не дозволить, а ще оправдовувалася, кажучи, що не така вона вже молода, щоб із самого рання вставати, а молодші за неї наймички теж за моду собі взяли довго спати, ото й забарилася через них. Якби все тільки від неї залежало, то вона би давно вже була на місці, себто тут. Під цю розмову до кави влили густі вершки, і як хресна не противилася та казала, що не любить солодкого, але їй таки вкинули у горнятко із забіленою кавою ще й шматочок цукру. Після цього прийшла черга до печива. Кума довго та нудно знову переймалася, що ради неї почали різати таку гарну плетінку, проте її таки переконали, кажучи: «Тих плетінок напекли, а напекли», «Вона не сама снідатиме, а з нею й решта також перекусять», проте найвагомішим видався, здається, аргумент: «Та спробуйте, чи добре спеклося», бо після нього дівчина дозволила покласти собі на тарелю здоровенного кусня. Після короваю справа дійшла й до сиру, й

хресна знову почала комизитися, заявляючи: «Та не треба було стільки на стіл наставляти, не треба було вже того сиру!». Проте молодиця заявила: «Та скуштуйте, бо ще подумаєте, що сир занадто пісний», і тут, як кажуть, крити було нічим, отож кума «викинула білий прапор» та взялася й за сир. Здоровенний кусень сиру розтанув в один момент, як масло на розігрітій сковорідці, отож тепер справа дійшла до печива. Хресна спробувала заперечити: «Нема вже куди з тими пиріжками, сухарями і млинчиками». Проте фраза «Та ви, мабуть, не хочете, бо кращі їли, а ці, напевно, нам не дуже добре вдалися» не залишила їй іншого вибору. Тому мусила пригоститися і пиріжками, і печивом, і млинцями. Жалюгідна спроба таки віднікатися хоча би від кави та перестати доводити, що кулінарні здібності кухарки цілком гідні похвали, зазнала цілковитого краху. Бо, коли вона, випивши маленькими ковточками усю каву зі свого горняти, перекинула його догори дном та категорично заявила: «Все, з мене досить, забігматися можу, що все дуже смачно!», молодиця одразу ж почала вибачатися, що кава гості не засмакувала. Мовляв, звеліла повитусі скоренько й на власний смак зварити кави, а та не постаралася добре, отож тепер її і пити не годен. Бо то тільки у каві справа, вершки ж до неї вона сама, та ще й найкращі, вибирала. Найліпші, що знайшла, не кожного дня такі дають. Тож бідолашна дівчина таки мусила дозволити налити собі ще одне горнятко кави.

Поки тривали вмовляння та віднікування, у кімнаті знову з'явилася кухарка та за сумісництвом повитуха, вона нетерпляче переминалася якусь хвилю з ноги на ногу, а потім, не розслинюючи, випалила:

— Як треба щось, то ти скажи, я час помочи 15 маю!

— Та не підганяй мене, — відповіла хресна.

• • •

Далі — у повній книжці «Чорний павук».
nashaknyga.com.ua